

Báró Orbán Balázs.

(Történeti arckép.)

Írta: Szentmártoni Kálmán.

Diákkorom legelső vakációján egy nagyon kopott, szétmállásnak indult könyvet vittem haza a kollégiumból. Midőn édes anyám az agyonhasznált könyvet megpillantotta, helyeslőleg bólintott. Annál nagyobb szeretettel olvastam e viszontagságos művet s felnőve azután is sokszor lapozgattam. E kiolvasott könyv: *Orbán Balázs, Székelyföld leírása* volt. Tiszteletem és gyermekkori szeretetem a nemes szerző iránt azóta folyton nagyobbodott s örvendek a pillanatnak, melyben újra eszményi alakjával foglalkozhatom.¹

Báró Orbán Balázs a székelységnek egyik legértékesebb egyénisége. Udvarhelymegyében, Lengyelfalván 1829. február 3-án született, ősi székely családból.² Atyja br. Orbán János, anyja Knechtel Eugénia volt. Orbán Balázs iskoláit még be sem fejezhette, midőn alig tizenhétéves korában Konstantinápolyba kénytelen vonulni, ahova szülői külföldi örökségüknek átvételéért mentek.³ A családi örökségért hosszú per keletkezett, amelynek befejezését

¹ Felolvasás a jóltevők hálaünnepélyén, Székelykeresztúron, 1913. május 22-én.

² Az Orbán-család valószínűleg abból a még eddig ismeretlen törzsből származott, amely magában foglalta az Apor, Sándor, Imecs, Ugron legelőkelőbb székely családok magvát. Lásd: Sebestyén József: „A lengyelfalvi Orbán-család címere”. Genealogiai Füzetek. 1911. 1. sz. 13. l.

³ Orbán Balázs édes anyjának szülői: Knechtel János és Foresti Mária. (Görög nő.) Knechtel János Magyarországból ment Törökországba, ahol a bányaugyek főfelügyelője volt. Lásd: dr. Persián Kálmán: „A lengyelfalvi Orbán-család bárói ága”. Gen. Fűz. 1911. 2. sz. 35. l.

Orbán Balázs nem várta be, hanem elindult, hogy legszebb ifjúkori álmát megvalósítsa. Beútaza Palesztinát, Syriát, Arábiát, Egyiptomot és Görögországot.

Athénben, a hazaszeretelnek e magasztos színpadán értesült a magyar szabadságharerről. Elhatározta, hogy felhagy a további utazással s oda siet, hova a kötelesség parancsolja, hova lelke legfőbb vágya vonzotta.¹ Százötven emberével elindult Magyarország felé, de Vidinnél értesült a fegyverletételtől.

Visszament Konstantinápolyba. Majd két évet töltött Londonban, hogy készíttendő leírását tanulmányozással mélyítse. Keleti utazásának eredménye *«Utazás Keleten»* című munkája, amit a hivatalos kritika rosszul fogadott, de e sástollas korszakban a közönség az idealizmust és hazaszeretetet sűgárzó művet szívesen olvasta.

Orbán Balázs fogékony rajongó lelkét különösen Görögország ragadta meg. Láta a nagy múltnak dicső emlékeit s csak természetes, ha a szabadság és demokrácia szülőföldjén idealizmusát növelte és megedzette.

1859-ben leírhatatlan örömök között jó vissza Erdélybe, melynek szent földjét, amint maga írja, áhítatos muzulmánként csókolta meg, mert 12 évi távolléte alatt, nem ismert más szenvedélyt, mint azt, hogy hazáját egykor boldogan viszontláthassa.²

A *«Provisorium»* idején 1862—67. gyalog bejárja a Székelyföldet s ennek eredménye a *«Székelyföld leírása»* I—VI. köt., amely nemesak legnagyobb, de legértékesebb munkája. Történeli, etnografiai, régészeti, földrajzi és természetrajzi leírás e munka, szemléltető módon. Fogyatékosága mellett is, mint alapvető munka minden időben értékes lesz. Okmányszerű anyaga már egymagában megbecsülhetetlen. Kortársai is méltányolták, leszámítva politikai ellenfeleit, akik ellenzéki pártállásáért e téren is kisebbíteni törekedtek.⁴

¹ Orbán B.: *Utazás Keleten*: V. K. 95. l.

² Szépirodalmi Figyelő. 1861. I. K.

³ *Utazás Keleten*. VI. K. 135. l.

⁴ Jakab Elek: Emlékbeszéd br. Orbán Balázs felett. Századok. 1891. 95. l.

Az akadémia, ha későre is, de méltányolta Orbán Balázs irodalmi működését s 1887-ben lev. lagjának választotta. Orbán Balázs: «A székelyek származásáról és intézményeiről» című székfoglaló értekezésében Hunfalvy Pállal szemben a székelyek hun eredetét vitatja,¹ amelyben ő rendíthetetlenül hitt. Hun elnevezéseket, emlékeket sorol föl s történelmi alapon a székely intézményekből igyekszik bizonyítani.

Nem akarok itt részletes életrajzot adni, írói munkásságának méltatását sem tekinthetem kizárólagos feladatnak, minket e helyen az ember, az egész ember érdekkel s ezért inkább *egyéniségét* szeretném kidomborítani s vizsgálni a székelység szempontjából Orbán Balázs *történelmi* jelentőségét.

Munkássága nagy részben visszatükrözötteti jellemét, érzelmi- és gondolatvilágát.

Nemes ember a szó valódi értelmében. Individuum, akarral és cselekvő képességgel. Arisztokrata születésű, de érzelmére plebejus, a legszabadabb demokrata. Nem kereste a hatalmasokkal való összeköttetést, az egyéni boldogulás útját, hanem az igazság ösvényét. Nem a saját haladásáért dolgozott, hanem a közérkölcnek, a közszabadságnak tántoríthatatlan harcosa. «A társadalom élő lelkiismerete, akiknek sorsa küzdelem az uralkodó iránnyal», amint Jakab Elek mondja.² Az ilyen ember halad kitűzött nemes célja felé s nem retten vissza, ha szinte elérhetetlennek is vágyai.

Teljes szabadságot mutatott minden tettében. Szabadelvű vallásos érzésében is, bár buzgó katolikus családból származott. Igaz, hogy egyik őse, Orbán Ferenc, Udvarhelyszék főjegyzője, a XVII. században szombatos volt, de a XVIII. században, midőn a családot bárói rangra emelik, a diploma már így szól: «az igazhívő képességgel

¹ A hun eredetnek volt védelmezője Szabó Károly is. Pauler Gyula kabar utódoknak, Tagányi bessenyőknek, Jakab Elek a palócokkal rokonnak tartotta a székelyeket. Újabbán a történetírók Magyarországból Erdélybe telepített, kiváltságokkal felruházott magyar határőröknek. Ezt jelentené maga „a székely“, sziköl szó is = határőr.

² Jakab E.: Emlékbeszéd br. Orbán Balázs felett. Századok. 1891. 2. l.

összekötött katonai vitézséged¹ jeléül rózsafüzér, vagyis a szentséges szűznek olvasó-koszorú imajelvénye a kard markolatán áthúzva legyen hozzáadva» az ősi címerhez.²

A rózsafüzéres címerű Orbán Balázs unitárius fejt,³ mert ez a vallás egyezett meg legjobban az ő egyéni meggyőződésével. «Nem akartam oly hazafiatlan püspök fenhatósága alá tartozni, — értvén Fogarassyt — ki a szebeni gyűlésen résztvejt», mondta.⁴ Orbán Balázs, de áttérésének legfőbb oka mindenesetre az lehetett, hogy a keresztény felekezetek között az unitárius vallást tartotta legszabadlelvűbbnek.⁵

Szabadság, egyenlőség, testvériség volt az Orbán Balázs Szentháromsága. «Az én vallásom az — mondja melyet Plato, Sokrates, Krisztus hirdettek s melynek apostolai Dante, Petrarca, Thököly, Rákóczi, Robespier, Pétőfi s mások. Az én szenteim azok, akik elhaltak a szabadság hirdetésében, a nép jogainak védelmében».⁶ Ilyen elvek mellett nem lehet csodálkozni, hogy Orbán Balázs elhagyja ősei vallását s unitárius lesz. Lelkének egészséges talaján az ész és szív kölesönös egymásrahatásából fakadt vallásos érzése.

Őseitől örökölt erénye modorának finomsága, lángoló hazafias érzése, egyenessége.⁷ Puritán, túlságosan szigorú másokkal szemben, mint általában az idealisták. Mint író és ember között nincsenek ellentétek. Egyformán szerény és nagyon udvarias. A társaságban ment minden

¹ A bárói rangot Orbán Elek kapta 1744-ben.

² Dr. Persián Kálmán: A lengyelfalvi Orbán-család bárói ága. Genealogiai Füzetek. 1911. évf. 9. l.

³ Ferencz József vette át 1865-ben. L. Jakab E. i. m. 102. l. Orbán Balázs emléke. 14. l.

⁴ Ezeket Orbán Balázs id. Daniel Gábornak mondta. Lásd: Orbán Balázs emléke. 11. l.

⁵ Orbán Balázs emléke. 11. l.

⁶ Orbán B.: Utazás Keleten. IV. k. 55. l.

⁷ Amint Apor Péter írja:

„Az Aranyosszéknek főkirálybirája,
Orbán Elek meghalt július havába,
Igyenes jó magyar, szókimondó vala
Finom ifjú ember Orbán Elek“.

családfabeli gögtől, ridegségtől s férfias szépségen kívül bizonyára ennek is része van abban, hogy a nők valósággal bálványozták. «Aztán Orbán Balázusra szavazzon kend» — fenyegette meg komolyan a képviselő választásra menő férjét a székely asszony. Sohasem láttam ilyen szép férfit — szólt elragadtatva egy előkelő francia nő, midőn Orbán Balázs Hugó Viktor emlékénel beszédet mondott.¹

Mondhatjuk, hogy általánosan szerették, tisztelték s elfogulatlan politikai ellenfelei is becsülték, együttéreztek vele a hazaszeretethen s elismerték, hogy Orbán Balázs nemcsak egy párté, hanem az egész nemzeté.

Szívbőri demokrata volt, de ebben külső körülményei is erősítették. Külföldön megismerte Kossuth Lajost s az emigratio nevezetesebb tagjait. Résztvett bánatukban s törekvéseikben. Élvezte társaságát és támogató szívességét Hugó Viktornak, a XIX. század legnagyobb demokratájának, a szociális demokrácia felmagasztalójának, aki őt rajongó, bátor szabadságszeretetéért — mint fiát szerette — s állítólag egyszer tréfásan jegyezte meg, hogy kétszáz francia Orbán Balázssal meg tudná buktatni a császárságot.² Orbán Balázsban megszólalt a kor lelke. Jelszava volt: «A néppel és a népért.» Demokrata moráljával annyira ment, hogy nem használta a bárói címet, amint maga mondja: «az idegentől bizonytal nem valamely nagy hazafiságért kapott címet.»³

Vérmérséklete, demokratikus érzelme, ideáлизmusa kijelölték számára a helyet a politikai ellenzékben. 1870-ben Marosvásárhely választja meg, azután Székelykeresztúr (1872—1881.), itt azonban 1881-ben br. Szentkeresztli Béla kormánypárti képviselő jelölttel szemben elbukott. Megválasztották aztán Berettyó-Ujfaluban (Bihar m.) s haláláig ezt a kerületet képviselte. Népképviselő, de nem azok gyakori tulajdonságaival, meri Orbán Balázs sok intellektuális és morális jelességgel fényeskedett.

Honatyai kötelességét fáradhatatlanul teljesítette.

¹ Orbán Balázs emléke. 16. és 18. l.

² Orbán Balázs emléke. 29. l.

³ Orbán Balázs országgyűlési beszédei. IV. fűz. 26. l.

Egész élete önzellen munkálkodás s munkaközben lepi meg a halál, midőn képviselőházi záróbeszédét készítette. Utolsó gondolata is a hazáé: «Csak az fáj — szólt a körülötte levőknek, — hogy záróbeszédemet nem mondhattam el. Tán a szavazás másképp lett volna.»¹

Az országgyűlésen védi a székelység ügyét, a nyári szünetet pedig arra használja, hogy gyűjti az adatokat a székelységről írott munkájához. Valósággal bálványozta a székelységet. Azt tartotta, hogy «a székely a magyar királyság hegylakói közt a legmegbízhatóbb s legnemzetibb érzületű nép, gyémántja a koronának.»² Hitt nemzete küldetésében. Hítte, hogy a székely nép génuszát a nép lelkében fel tudja kelteni. Bizott szuggesztív erejében, gyermekes lelkesedéssel küzdött s bár észre kellett vennie, hogy nem tudja életre kelteni azt a szellemet, ami ősi formájában nem él már, sohasem csüggedt, királyi erényekkel ékeskedő, szerető édes atyja, jóltevője volt mindig a székelységnek. Mindent érettök tett. Ide irányult egész írói, politikai és társadalmi működése. Célja az volt, hogy a székelységet maga magának megbecsülésére, saját értékének helyes felismerésére megtanítsa, hogy kötelességtudó, nemesen törekvő, becsületesen munkálkodó, független érzelmű polgárokká tegye. Dicső megújítást, szebb jövőt akart a székelységnek. Azt akarta, hogy a nemzeti életben a székelyek újra számottevők legyenek. Régi eszményképek felkeltésével új nemzedéket akart nevelni, a mely jogos önbizalommal eltelve fölemelt fővel hirdesse továbbra is a székely dicsőséget. Ezekben van a székely nép szempontjából Orbán Balázs történeti jelentősége.

A székelység iránti rajongó szeretete legszebb nemzeti erénye s nincs a székelységnek egyetlen egy embere sem a múltban, sem a jelenben, aki Orbán Balázst ideális gondolkozásban s önzellen eszelekvésben felülmulná. Orbán Balázs az erény gyakorlását tűzte ki élete feladatául. Egész élete türelem a jóért, az igazságért a haza üdvére.³

¹ Orbán Balázs emléke. 17. l.

² Jakab Elek: i. m. Századok. 1891. III. f. 206. l.

³ Lásd végrendeletét. Sándor János: A székelykeresztúri unitárius gimnázium történelme. 188. l.

Nagy ideáloknak, nemes céloknak, magasratörő eszméknek volt mindig a szószólója. Megtestesülése az ideáлизmusnak, aki a köznapi érdekeken felülemelkedve egész életén hűséges maradt az eszmények kultuszához. Ebben a nagy önzetlen ideáлизmusban esücsosodik ki az ő történeti alakja, ez volt egyéniségének nemes zománca. Az ideálisták képviselik a történelemben a haladás szellemét s ki merné kétségbevonni értékes nemzetnevelő hatásukat, tudva azt, hogy a nemzet, melyben van ideáлизmus, sohasem megy lefelé! A jelen szomorú tapasztalatai után a jövő még jobban kell, hogy értékelje az ideáлизmust, a jövő nemzedék minden egyes tagját ideáлизmussal kell telíteni, mert csak így lehet általános a mindig kegyelmező, produktív emberszeretet, ami nélkül a mai fölvilágosodottnak nevezett kor magasnak címzett kulturája is nagyon kétes értékűnek bizonyult.

Az ideálistáknak általában van egy sajnálatos tulajdonságuk. nagyon érzékeny lelkűek. Ilyen volt Orbán Balázs is, de a szenvedésre volt elegendő erkölcsi képessége. A durvaságok kimondhatatlanul bántották, szíve vérzett a székelység részéről tapasztalt vereségért, de azért jót tett továbbra is a székelységgel. Egyszerűen élt és öltözködött, sokat nélkülözött, csakhogy megtakarított fil-léreivel használhasson imádott székely népének. Gimnáziumunknál is három alapítványt tett. Az első alapítványa 1000 K., a második 200 K, a harmadik 8000 K, amelyre végrendeletében ezeket mondja: «A székelykeresztúri gimnázium alapítványánál székely nemzetem iránti szeretetem az irányadó; mert én itt is igazán követem Krisztus tanait, hogy aki kővel dob, azt kenyérrel dobom vissza; mert nem tagadom, hogy végtelenül fájlt lelkemnek, hogy a keresztúri választó kerületben, éppen székely testvéreim, azok közt unitárius hitrokonaim buktattak meg. De én e megaláztatásomért, e kitagadásomért úgy kívánok bosszút állani, hogy a népnevelés előmozdítása által edzem meg jövőre e népet a hazafiságban».¹

¹ Sándor János: A székelykeresztúri unitárius gimnázium történelme, 190. l.

E néhány szó a maga teljességében mutatja Orbán Balázs nemeslelkűségét. Jót tenni, mert hasznunk van belőle, közönséges felfogás. Jót tenni a mások hasznára, ez a szép lélek cselekvés módja. Orbán Balázs sok csalódás után is optimista volt, csupa lélekből állott s tovább fűzte reményeit. Türt, gyakorolta a kereszt morálját.

A tömeg nem szereti azt, aki baladásra, cselekvésre ösztönzi; szinte gyűlöli az olyant, aki nemes életével egy magasabbrendű ember példázatát adja. A tömegpszichológia eszményképében a maga gyönyörűségeit keresi. Ezért Orbán Balásznak is éreznie kellett, hogy az örök ellenség, mely minden népnek romlását készíti elő, a székelységgel is közös. A tömeget nem a megfontoltsága, hanem ösztöne és önzése hajtja az urnához. És ki merné ma azt a vélt igazságot hirdetni, hogy a nép mindig a hívó, a melegsivű s lelkes szavú embereket követi?

Ami kortársaik a nagy emberektől megtagadnak, azt az utókor rendszeren helyre szokta pótolni, de Orbán Balásznak ebben is esalódnia kellett. A kegyelet, a hálás tisztelet, mellyel mi ez alkalommal adózunk, elsősorban a gimnázium jóltevőjének szól, de hát vajjon az a nép, amely neki mindene volt, megtette-e kötelességét? Vett-e példát az élete folyásáról? Sajnos csak nemmel felelhetünk. Paradokszonnak látszik, de való igazság, hogy a székely nép nem szereti a demokráciát s nem becsüli meg legnemesebb szívű apostolát, aki csak érette élt és halt meg. Pedig ha elfogadjuk Tainenek azon tételét, hogy minden nagy ember fajának és környezetének szükségszerű terméke, ha valljuk Spencerrel, hogy a faj hozza létre gondolkodásunk eleve megszabott formáit, akkor még nincs miért kétségbeesnünk a székelység becsületessége és egészséges esze miatt. Ilyen szemmel nézve, ha az egyén mögött keresünk a fajt, akkor Orbán Balázs mögött egy olyan fajt kell találnunk, amelyben még mindig van erkölcsi energia, van elég erő adósságainak törlesztésére.

Megbecsülése lenne ez a lelki finomságnak, a kitartásnak, az elvhűségnek, a takarékoságnak, az áldozatkésztségnek, a rajongó ideális faj- és igazságszeretetnek. E fajunkban egyre ritkuló erények már a nemzetnevelő példa-

adásért is megérdemelnék a maradandó emléket. Mél-
tán megérdemelné ezt Orbán Balázs, a székely nem-
zet történetének ez az örökemlékezetre méltó Aristidese,
az erkölcsi eszményeknek ez a fáradhatatlan gyakorlója.
Megérdemelné, mert élettörténetéből úgy látszik, hogy
kevés lehetett az öröm, amely neki életében osztályrészül
jutott, ha csak nem hisszük Stendhallal, hogy a becsületes-
ség nem egyéb, mint a magasabb élvezeteknek bizonyos
formája.

Br. Orbán Balázs kevesebbet kapott, mint a mennyit
megérdemelt. A dicsőséget voltaképpen s igazában úgy
látszik, hogy csak azok élvezik, akik nem érdemlik meg.
A kegyetlen igazság közös sorsa a jó embereknek, az ideá-
listáknak s az is, hogy azokban csalódjanak, akik szívük-
höz legközelebb állanak. Így volt ez br. Orbán Balázssal
is, de ő azért a legemberibb nyughatatlansággal, fanatikus
hittel küzdött, mert erősen hitt feladatában.

Örökké akarunk, nyugtalanul örökké keresünk vala-
mit, ami megtalálhatatlan s hiába csalódtak s dőltek ki
annyian az eszmények keresésében, mi újra csak folytat-
juk vagy épen elől kezdjük!

Tanterv az unitárius elemi iskolai vallás- oktatáshoz.*

Az oktatás anyagának a mértékét az elérendő cél szabja meg s ezért nagyobb változtatásokat tenni új tantervünk készítése alkalmával nem volt szabad. Hogy tantervünk talán céljának nem felelt meg, nem a tanterv maga volt az oka, hanem oka volt az évi jelentésekből tapasztalható tény, hogy hitoktatóink bizonyos (bár csekély) százaléka nem ismerte 20 év múlva sem a tantervet, vagy ha ismerte is, azt nem tekintette zsinórmértéknek. Továbbá a legtöbb helyen hibás volt maga a tanak (a rég elavult katekhizáló módszer. Simén D. Biblia történetek, Kriza: Kis Káté), mely modern pedagógiai és didaktikai elveinkkel egyáltalán nem egyeztethető össze.

Hogy tanításunk anyagát megállapíthassuk, ki kell tűznünk a *célt*, ha a célt kitűztük, látni fogjuk az útát is, melyen haladnunk kell.

Nem elég a tanítás anyagát csak általánosságban meghatározni, mert a hitoktatók így elkalandozhatnak más mezőre, de célszerű a tankönyvirásért is a tananyag terjedelmét részleteiben is megállapítani.

A tananyag megválogatásánál új azon módosítás, hogy az 1., 2. osztály anyagából elhagytuk a bibliai elbeszéléseket, minden osztály részére kitűztük a napi események megbeszélését erkölcsi szempontból. Jelesebb hit- és erkölcsstani munkák olvastatása alapján nyújtjuk az ismétlő iskola tananyagát. Az elrendezésben ezek mellett megemlítjük azt, hogy az egyháztörténeti anyag a fejlődés elvénél fogva (történeti egymásután) az új testamentumi anyagon épül fel s ezzel a történelmi fejlődéssel kapcsolatban mutatjuk be

* Közzöljük az unitárius elemi iskolai és gimnáziumi vallástanítás tantervét, hogy az érdeklődők minél szélesebb körben és nagyobb számmal tanulmányozhassák s az illetékes fórumok előtt nézetüket kifejtthessék.